

2019 р., № 2, Т. 1.

УДК 159.923.2

Т. В. Клібайсдоцент кафедри практичної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка**К. О. Чернець**асистент проектів, консультант Національної гарячої лінії,
Громадське об'єднання «Ла Страда – Україна»

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ЖІНОК З ВІКТИМНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

У статті поставлена проблема виявлення зв'язку копінг-стратегій та типів віктимної поведінки у жінок, що пережили домашнє насильство та тих, у кого фактів насильства не було. Під час емпіричного дослідження було виявлено значну різницю між зазначеними групами досліджуваних та визначені найбільш поширені копінг-стратегії жінок, які постраждали від домашнього насильства: «втеча-уникнення» та «дистанціювання». Дослідження проведено на вибірці жінок ($n = 50$) у віковому діапазоні від 22 до 54 років.

Ключові слова: віктимна поведінка, копінг-стратегії, домашнє насильство, реалізована віктимність, стратегія дистанціювання, конфронтаційний копінг, планування вирішення проблеми, залежна поведінка, гіперсоціальна поведінка, агресивна поведінка.

Постановка проблеми. Багато жінок не тільки в Україні, але і в Європі страждають від фізичного та психологічного насильства в сім'ї. У доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначено, що кожна третя жінка в світі потерпає від насильства. Програми реабілітації жінок, які постраждали від домашнього насильства, не завжди є ефективними. Це зумовлює потребу в поглибленні науково-практичних знань щодо стратегій реагування на проблемні ситуації жінок-жертв домашнього насильства: механізмів психологічного захисту або копінг-стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із адаптивно-перетворювальних механізмів суб'єкта є копінг – усвідомлена відповідь людини на стрес і засіб його подолання. Копінг-стратегії визначаються як конкретні послідовні дії особистості, які спрямовані на подолання стресогенних ситуацій та завдяки яким реалізується копінг-поведінка або долаюча поведінка [1]. Різниця між копінг-стратегією та копінгом полягає в тому, що перша є сукупністю свідомих дій особи, які об'єднують когнітивні, емоційні та вольові компоненти її саморегуляції, а копінг – це окремий спосіб, засіб подолання стресу. Таке розмежування понять копінг-стратегій та копінгу відповідає розумінню поняття стратегії у психології [2].

У дослідженнях О.А. Тихомандрицької для вивчення особливостей ситуацій домашнього насильства, уявлень про себе і про чоловіків жінок, які зазнали насильства в сім'ї, а так само для вивчення способів врегулювання конфліктів як способів подолання ситуацій домашнього насильства були вивчені анонімні реєстраційні

записи телефонних розмов із жінками, які звернулися на телефон довіри з приводу свого становища, пов'язаного з домашнім насильством.

У результаті проведеного аналізу консультацій було встановлено, що у таких сім'ях присутні всі види домашнього насильства, але переважаючим є психологічне. Як правило, з роками у сім'ї насильство стає нормою і посилюється, стаючи більш жорстоким і частим. Це пов'язано зі зміною особливостей сприйняття з'ясування відносин, що передбачає зміну характеру взаємодії подружжя в конфлікті. О.А. Тихомандрицька зазначає, що багато жінок, які пережили досвід домашнього насильства, мають особистісні властивості, які можуть провокувати насильство. Вони визначаються низькою самооцінкою, невпевненістю в собі, пасивністю, почуттям провини [3].

На нашу думку, дослідження І.І. Ветровою гендерних відмінностей у розвитку долаючої поведінки частково пояснюють можливість формування у жінок певних форм віктимної поведінки, оскільки кількість зв'язків між копінг-стратегіями і шкалами контролю поведінки у хлопчиків підвищується з 14 до 18 років, а у дівчат навпаки знижується, що може призводити до відчуття неможливості контролю ситуації при будь-яких зусиллях [4]. Зокрема, Д.В. Носенко зазначає, що феномен самоінвалідазації можна віднести до копінг-стратегії уникнення проблеми, яка дає можливість виправдати за допомогою створених суб'єктом обставин очікуваний ним неуспіх [5].

Чоловіки, що є учасниками домашнього насильства, часто характеризуються підвищеною критичністю до інших, високим рівнем агресії,

деспотичністю, імпульсивністю, які в свою чергу стають для прояву насильства. Більш позитивне сприйняття себе жінками, об'єктивне сприйняття ними розбіжності з чоловіком як ситуації насильства визначають більш різноманітні способи взаємодії і вибір конструктивних стратегій поведінки в конфлікті. Це знижує частоту і різноманітність застосовуваних форм насильства. Схильність до самозвинувачення та виправдання поведінки насильника у конфлікті сприяє вибору не продуктивних стратегій вирішення конфлікту. У ситуації домашнього насильства зусилля жертви найчастіше спрямовані на пряму зміну ситуації, при цьому можуть використовуватися активні копінг-стратегії, або ухилення від вирішення ситуації, що призводить до збільшення проявів домашнього насильства. Основною причиною вибору тих чи інших копінг-стратегій, взаємодії в конфлікті є особистісні риси жінок, особливості сприйняття себе, свого чоловіка та обставин, у яких відбувається домашнє насильство [3].

Дослідження Т.В. Корнілової дозволяє припустити, що когнітивні особливості суб'єкта пов'язані з копінг-стратегіями, але це питання потребує додаткового дослідження щодо сфери сімейних стосунків [6].

Отже, ми можемо припустити, що існує прямий зв'язок між віктимною поведінкою та певними копінг-стратегіями, а саме стратегією уникнення та прийняття відповідальності із самозвинуваченням, що є показником неадаптивного копіngu.

Мета статті. Метою цього дослідження є вивчення особливостей копінг-стратегій жінок, що пережили домашнє насильство, у порівнянні з копінг-стратегіями жінок, які не були жертвами насильства.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь дві групи респондентів: перша група – жінки, які зазнали домашнього насильства, друга група – жінки, які ніколи не зазнавали домашнього насильства. Загальна кількість вибірки становила 50 жінок (по 25 осіб у кожній групі): 28 осіб віком від 22 до 33 років та 22 особи віком від 33 до 54 років.

Відповідно до мети, в дослідженні були використані методика визначення копінг-стратегій Р. Лазаруса, С. Фолкмана та методика «Схильність до віктимної поведінки» І. Малкіної-Пих для виявлення рівня віктимності [7; 8]. Для статистичної обробки отриманих даних використовувалися методи математичної статистики: коефіцієнт кореляції Спірмена та U-критерій Манна-Уїтні. Обробка даних проводилася із застосуванням комп'ютерного пакету статистичних програм Statistical Package for Social Science (SPSS).

Як видно з діаграми (рис. 1), жінки, які не зазнавали домашнього насильства, в складних ситуаціях частіше застосовують стратегію самоконтролю.

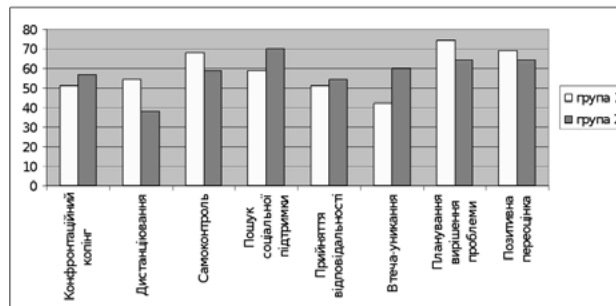

Рис. 1. Копінг-стратегії жінок з віктимною поведінкою у сім'ї та без неї

Примітка: група 1 – жінки, які не зазнавали домашнього насильства; група 2 – жінки, які стали жертвами домашнього насильства.

Отриманий результат свідчить, що вони у стресогенній ситуації мають вищий рівень самовладання, більш емоційно стримані та здебільшого контролюють власну поведінку. Показник планування вирішення проблеми свідчить, що у жінок, які ніколи не зазнавали домашнього насильства, основною копінг-стратегією є створення плану по виходу із критичної ситуації.

Жінки, що пережили домашнє насильство, найчастіше схильні застосовувати у стресових ситуаціях конфронтаційний копінг, стратегію втеча-уникнення та пошук соціальної підтримки. Конфронтаційний копінг у свою чергу може проявлятися в агресивному або провокуючому типі поведінки, що зазвичай не дає змоги конструктивно вирішити конфлікт.

Жінки, які страждають від домашнього насильства, переважно застосовують стратегію втеча-уникнення, яка передбачає уникнення вирішення проблеми та відмову від усвідомлення її існування або некоректної оцінки ситуації. Про це може свідчити той факт, що жінки-жертви роками живуть зі своїми кривдниками, сприймаючи ситуацію домашнього насильства за норму. В той же час жінки застосовують пошук соціальної підтримки, і одночасно з цим формується залежність від оцінки та дій оточуючих (рис. 1).

Результати кореляційного аналізу поглиблюють та дають можливість пояснити попередні показники.

Як бачимо з таблиці 1, найбільшу кількість значимих прямих кореляційних зв'язків із різними типами віктимної поведінки виявлено за шкалою «дистанціювання». Цей параметр корелює зі шкалами «агресивна поведінка» (0,768), «самоунижувальна поведінка» (0,697), «гіперсоціальна поведінка» (0,753) та шкалою «реалізована віктимність» (0,887). Такі показники можуть свідчити, що дистанціювання у такому випадку не є ефективною стратегією, оскільки чим більше жінка відсторонюється від проблеми, тим більше зростає її внутрішня напруга, яка проявляється в само-

Таблиця 1
Значимі кореляційні зв'язки між типами віктимної поведінки та копінг-стратегіями в групі жінок, що зазнали домашнього насильства

Змінні	агресивна поведінка	саморуйнівна поведінка	гіперсоціальна поведінка	залежна поведінка	некритична поведінка	реалізована віктимність
Конфронтаційний копінг	-	-,688	-,911	-	-	-
Дистанціювання	,768	,697	,753	-	-	,887
Самоконтроль	-	-	-	,681	-,708	-
Пошук соціальної підтримки	-	-,624	-,784	-	-	-
Прийняття відповідальності	-	-	-	-	-	,987
Втеча-уникнення	-	-	-	-	-	,81
Планування вирішення проблеми	-	-,0778	-,859	-	-,635	-
Позитивна переоцінка	-	-,064	-,791	-	-	-

Таблиця 2
Оцінка відмінностей між двома незалежними вибірками за копінг-стратегіями

	Конфронтаційний копінг	Дистанціювання	Самоконтроль	Пошук соціальної підтримки	Прийняття відповідальності	Втеча-уникнення	Планування	Позитивна переоцінка
Mann-Whitney U	114,500	54,000	106,500	100,000	135,000	60,500	99,500	112,000
Asymp. Sig. (2-tailed)	,303	,002	,190	,125	,745	,004	,120	,260
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,313	,001	,198	,135	,772	,003	,126	,281

руйнівній поведінці. Цікавий параметр взаємозв'язку «дистанціювання» зі шкалою «гіперсоціальна поведінка» (0,753) – жертвна поведінка, соціально схвальна. Такі жінки переносять домашнє насильство шляхом відсторонення від проблеми та пояснення цього факту рятівними настановами «у дітей має бути батько», «він без мене не виживе» і тому подібних.

У цій групі також виявлені зворотні взаємозв'язки за параметром «конфронтаційний копінг» зі шкалами «саморуйнівна поведінка» (-0,688) та «гіперсоціальна поведінка» (-0,911), що вказує на те, що чим більше жінки налаштовані на протистояння проблемі, тим менше вони схильні до саморуйнівної поведінки та гіперсоціальної віктимної поведінки (табл.1).

Прямий зв'язок за шкалою «реалізована віктимність» виявлено для параметрів «втеча-уникнення» (0,81) та «прийняття відповідальності» (0,987) (табл.1). Такі результати свідчать про те що, жінка, відносно якої було вчинено насильство, схильна брати на себе за це відповідальність та проявляти пасивну поведінку, уникати вирішення проблемною ситуації. Це в свою чергу, лише погіршує її становище.

З метою підтвердження статистичної значущості виявлених відмінностей між копінг-стратегіями жінок, що зазнали насильства та не зазнавали його, було використано U-критерій Манна-Уїтні (табл. 2).

За результатами аналізу статистично значущі відмінності між вибіркою жінок, що зазнали домашнього насильства, та жінками, у яких такого досвіду не було, існують для стратегій «дистанціювання»: $p \leq 0,001$ та «втеча-уникнення»: $p \leq 0,003$, що відповідає нашому припущенню.

Висновки і пропозиції. Під час емпіричного дослідження було виявлено, що найбільш поширені копінг-стратегії жінок, які постраждали від домашнього насильства: «втеча-уникнення» та «дистанціювання». Було виокремлено найбільш успішні типи поведінки, якими користуються жінки, що не зазнавали домашнього насильства: стратегії самоконтролю та планування вирішення проблеми.

Дослідження може бути продовжено в напрямку розробки на основі отриманих результатів програми психологічної корекції настановлень та дезадаптивних копінг-стратегій жінок та формування у них більш продуктивних стратегій поведінки.

Література:

1. Лазарус Р.С. Психология эмоций: учеб. пособие [для студ. вузов, обуч.
2. по спец. псих.] / Р.С. Лазарус. СПб : Питер, 2007. 328 с.

3. Чорна Л.Г. Поняття стратегії мислення в психології / Л.Г. Чорна // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: зб. наук. праць / за ред. В.О. Моляко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. Т. 12, вип. 3. С. 300–307.
4. Тихомандрицкая О.А. Проблемы совладания в ситуации домашнего насилия // Психология стресса и совладающего поведения: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. Кострома, 26–28 сент. 2013 г. Кострома, 2013. 2 т. С. 63–64.
5. Ветрова И.И. Связь совладающего поведения с контролем поведения и психологической защитой в системе саморегуляции. // Совладающее поведение: современное состояние и перспективы. / И.И. Ветрова. М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2008. С. 179–196.
6. Носенко Д.В. Феномен «самоінвалідації» у структурі форм прояву копінг-поведінки і його особистісні детермінанти / Д.В. Носенко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. К. : 2013. Т.11 : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості, вип. 7., ч. 1. С. 459–472.
7. Корнилова Т.В. Интеллектуально-личностный потенциал человека в стратегиях совладания. // Вестник Московского Университета. Сер. 14. Психология, 2010. / Т.В. Корнилова. № 1. С. 45–57
8. Крюкова Т.Л., Куфтык Е.В. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Т.Л. Крюкова, Е.В. Куфтык // Журнал практического психолога. М. : 2007. № 3. С. 93–112.
9. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. / И.Г. Малкина-Пых. М. : Феникс, 2006. 1008 с.

Клибайс Т. В., Чернец К. А. Особенности копинг-стратегий женщин с виктимным поведением

В статье поставлена проблема выявления связи копинг-стратегий и типов виктимного поведения у женщин, переживших домашнее насилие и тех, у кого фактов насилия не было. В ходе эмпирического исследования было выявлено значимую разницу между указанными группами испытуемых и определены наиболее распространенные копинг-стратегии женщин, пострадавших от домашнего насилия: «бегство-избегание» и «дистанцирование». Исследование проведено на выборке женщин (n = 50) в возрастном диапазоне от 22 до 54 лет.

Ключевые слова: виктимное поведение, копинг-стратегии, домашнее насилие, реализованная виктимность, стратегия дистанцирования, конфронтационный копинг, планирование решения проблемы, зависимое поведение, гиперсоциальное поведение, агрессивное поведение.

Klibais T. V., Chernets K. O. Peculiarities of coping strategy of women with victim behavior

The article deals with the problem of identifying the relationship between coping strategies and types of victim behavior in women who survived domestic violence and those who had no violent facts. During the empirical study, a significant difference was found between the groups identified and the most common coping strategies for female victims of domestic violence: escape-avoidance and distancing. The study was conducted on a sample of women (n = 50) in the age range of 22 to 54 years.

Key words: victim behavior, coping strategy, domestic violence, implemented victimization, distancing strategy, confrontational coping, planning of problem solving, dependent behavior, hypersocial behavior, aggressive behavior.